
РОЛЬ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ПРОГРАМИ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОЛІМПІАДИ «ОБ'ЄДНАНИЙ СПОРТ» У ФОРМУВАННІ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ

Ірина Когут, Євген Гончаренко

Резюме. *Исследована проблема взаимоотношений здоровых людей и лиц с инвалидностью, в частности с отклонениями в умственном развитии. Рассмотрены основные формы проявления социального капитала на микро-, мезо-, макроуровнях как одного из показателей цивилизованности и демократичности общества. Выявлены особенности реализации волонтерской программы Специальных Олимпиад «Объединенный спорт» как эффективного средства в накоплении социального капитала и социальной интеграции лиц с отклонениями умственного развития.*

Ключевые слова: *социальный капитал, лица с отклонениями умственного развития, Специальные Олимпиады, волонтерская программа «Объединенный спорт».*

Summary. *The problem of relations between healthy people and people with disabilities, such as those with intellectual disabilities has been studied. The main manifestations of social capital at the micro-, meso-, macro-levels as an indicator of society civilization and democracy have been considered. The features of «Unified Sport» voluntary service program of Special Olympics realization as an effective tool in accumulation of social capital and social integration of people with intellectual disabilities have been revealed.*

Keywords: *social capital, people with intellectual disabilities, Special Olympics, «Unified Sport» voluntary service program.*

Постановка проблеми. Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному світі проблема дискримінації існує у різних формах, чи то за статтю, чи етнічною приналежністю, віросповіданням тощо. Однією з найбільш соціально гострих є дискримінація осіб з інвалідністю. Багато людей народжуються у бідності і причини їх інвалідності сприймаються як обмеження виробничих можливостей. Внаслідок наявних порушень особи з інвалідністю та члени їхніх родин мають обмеження в виробничих можливостях, та, як наслідок, низький рівень матеріального забезпечення. Вони, як правило, не належать до соціально активних осіб, які беруть активну участь у прийнятті громадських рішень, що засвідчує їх відсутність (або незначну чисельність) у владних політичних структурах, різноманітних організаціях, компаніях тощо. Крім того, клеймо, пов'язане з інвалідністю, часто призводить до виключення їх з активного життя в соціумі [12].

За даними різноманітних світових організацій (ООН, ЮНЕСКО, ВООЗ), соціальна політика на міжнародному рівні є достатньо розгалуженою і сприяє інтеграції осіб з інвалідністю в суспільство, формуючи суспільство, де представники зазначеної категорії «здатні бути самими собою». Результати численних наукових досліджень свідчать, що найбільшу чисельність серед людей з інвалідністю складають особи з відхиленнями розумового розвитку (ВРР) – 45–50 % усіх видів інвалідності. Ставлення до них досі залишається

здебільшого негативним. Реальні права людей з ВРР, які залишаються одними з найбільш маргінальних в багатьох країнах, так і не вирішуються цілком, про що свідчать численні дослідження [1, 6, 14, 16, 17].

Значну роль у практичній реалізації декларативних документів щодо соціальної інтеграції осіб з інвалідністю, і зокрема осіб з ВРР відіграють різноманітні ініціативи та проекти. Одним з таких проектів є волонтерська програма «Об'єднаний спорт», ініційована та впроваджена у практику Міжнародною спортивною організацією «Спеціальні Олімпіади». Проте сьогодні українська спільнота практично не має уявлення про відповідні програми, в науково-методичній літературі подаються лише окремі узагальнені дані з зазначеного питання, що і визначає актуальність і своєчасність нашого дослідження.

Роботу виконано згідно зі Зведеним планом НДР у сфері фізичної культури і спорту на 2011–2015 роки Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту за темою 1.10 «Соціально-гуманістичні засади розвитку адаптивного спорту в Україні» (номер держреєстрації 0113U004011).

Мета дослідження – обґрунтування значення волонтерської програми «Об'єднаний спорт» у формуванні соціального капіталу та сприянні соціальної інтеграції осіб з ВРР.

Методи дослідження: системний підхід і структурно-функціональний аналіз; порівняння,

зіставлення, аналогія; аналіз, синтез, узагальнення; аналіз наукової літератури та документальних джерел; опитування і спостереження.

Результати дослідження та їх обговорення.

Процеси демократизації суспільства характерні переважній більшості цивілізованих країн світу. Одним з критеріїв демократичності в державі є ставлення до осіб з особливими потребами, де окремою категорією виступають особи з ВРР.

Науковці розглядають поняття «ставлення» як латентний психологічний процес, що проявляється у відповідь на дію певного подразника [5]. R. Antonak засвідчує, що ставлення є соціально зумовленим, може змінюватися з часом і залежить від досвіду та поглядів людини [5]. Основними чинниками ставлення до осіб з ВРР є рівень культури, вік, стать людини, її освіта та досвід роботи [17].

Упереджене ставлення до людей з ВРР є основною причиною їхньої соціальної ізоляції. Для них та тих, хто їх супроводжує, ставлення суспільства може призвести до відмови від соціальних контактів задля уникнення негативного досвіду. Люди без інвалідності теж прагнуть уникати контактів з особами з ВРР, але з причин закоренілих стереотипів про людей з відповідними вадами та почуття страху та невпевненості під час спілкування з ними.

Проведений аналіз науково-методичної літератури дозволив виявити значну кількість наукових праць з питань ставлення здорових людей до осіб з інвалідністю, та зокрема людей з ВРР. Так, G. N. Siperstein та ін. [16] провели міжнародні соціологічні дослідження (на п'яти континентах), де визначали особливості ставлення суспільства до людей з ВРР. Оцінюючи їхні потенційні можливості науковці визначили, що особи відповідної нозологічної групи мають низьку віру в успіх, їм характерні невпевненість у собі, надмірне хвилювання під час спілкування з невідомими людьми тощо.

Дослідження дозволили констатувати, що зміни у ставленні соціуму до осіб з ВРР ймовірно лише за наявності контакту між соціальними групами. Водночас науковці відзначають, що залежно від типу і контексту взаємодії ці зміни можуть мати як позитивний, так і негативний характер. Контакт, який передбачав пряму взаємодію або відносини особистостей мав більш позитивний вплив на формування ставлення до людей з ВРР [6, 11, 13]. Простого, неструктурованого впливу на людей з ВРР недостатньо, стосунки мають бути організованими і змістовними. Крім того, отримання позитивного досвіду від спілкування з особами із ВРР є значущим для формування адекватного ставлення до людей відповідного контингенту [8, 10, 12].

Одним із показників соціальних взаємовідносин осіб з ВРР та людей без інвалідності є рівень соціального капіталу. У сучасних дослідженнях поняття «соціальний капітал» набуває популярності серед науковців, тому доречно визначити сутність та значення цього поняття. Найчастіше в науковій літературі проблематика соціального капіталу розглядається як ресурс окремого індивіда і як ресурс соціальної спільноти. Отже, умовно можна виділити індивідуальний та суспільний соціальний капітал. На різних рівнях він проявляє себе по-різному, у зв'язку з цим доцільно розглянути форми його прояву за виділеними рівнями (рис. 1).

Таким чином, на індивідуальному рівні поняття «соціальний капітал» передбачає очікувану віддачу від інвестицій в соціальні відносини. Індивіди вступають у соціальні відносини і включаються в соціальні мережі для отримання прибутку. Основою прибутку можуть стати ресурси, що виникають завдяки соціальним зв'язкам і дозволяють підвищити ефективність економічної діяльності: доступ до інформації, соціальних ресурсів і т.д. До отриманих переваг слід віднести покращення здоров'я, виховання і навчання дітей, можливості пошуку роботи, задоволеність життям тощо. На рівні індивіда соціальний капітал у вигляді зв'язків і довіри всередині первинної групи, участі в тих чи інших громадських організаціях, зв'язків з впливовими особами може сприяти максимізації індивідуальної корисності.

Отже, соціальний капітал – це, насамперед, цінність довірливих відносин, які можуть проявлятися у налагоджених добрих стосунках між людьми, їх громадянській активності, кількості і якості зв'язків, соціальних нормах, і просто в довірі один до одного знайомих і незнайомих людей. Довіра, виступаючи необхідною передумовою соціального капіталу, виникає в суспільстві внаслідок тривалих, щирих та відкритих стосунків та на основі спільних цінностей, норм, традицій, звичаїв.

Відповідно до визначення Всесвітньої організації охорони здоров'я соціальний капітал відображає ступінь соціальної згуртованості в суспільстві. Соціальний капітал розглядається як спосіб розширення прав, можливостей, добробуту і розвитку громадян, які орієнтовані на поліпшення суспільства.

Найпопулярніше визначення соціального капіталу знаходиться у працях політолога R. Putnam, який стверджує, що соціальний капітал передбачає зв'язки між людьми і розкриває особливості соціального життя – мережі, норми і довіра, що дозволяють учасникам діяти спільно для реалізації спільних цілей [15].

Менш вивченими є зв'язок між поняттями «соціальний капітал» та «соціальна ізоляція/інклю-

Рисунок 1 – Основні форми прояву соціального капіталу

зія». Проте рівень соціального капіталу має пряму залежність від ступеня соціальної інтеграції осіб з інвалідністю та гуманізації суспільства. Однак для осіб, які відчувають соціальну ізоляцію, важливішим є вирішення безпосередньо питань досягнення інтеграції, а не характеристика суспільства, в якому вони проживають [7].

Водночас соціальний капітал побудований на міжособистісних відносинах і його зростання в громадах є найбільш суттєвим, коли відносини відбуваються між різнорідними групами. Формування та розширення соціального капіталу має не тільки важливе значення для підвищення соціальної інтеграції, а й покращує здатність громади розвиватися і впливати на позитивні зрушення у стосунках громадян та на більш широкі культурні зміни [2, 3].

Для українських вчених проблематика соціального капіталу стала предметом аналізу нещодавно, що обумовлено несформованістю власних дослідницьких традицій і загальноновизнаної методології дослідження у галузі. Проте дослідження, спрямовані на підвищення рівня соціального капіталу, сприяють згуртуванню різних груп і верств населення та гармонізації соціально-економічних і соціально-політичних інтересів й допомагають в осмисленні шляхів розвитку сучасного українського суспільства.

Важливою сферою людської діяльності для формування соціального капіталу є спорт, що має суттєві переваги перед іншими інституціями. Вне-

сок спорту в створення соціального капіталу та протидію соціальній ізоляції обумовлений потенціалом спорту як соціальним інститутутом, що полягає в об'єднанні таких груп людей, які, зазвичай, не контактують. Крім того, специфічність проведення часу під час занять спортом дозволяє менше концентрувати увагу на відмінностях між соціальними групами, а більше розважатись та отримувати задоволення під час виконання фізичних вправ, рухливих чи спортивних ігор. У атлетів (осіб з ВРР) та партнерів (осіб без інвалідності) формується почуття статусу члена команди, товариські й дружні стосунки, що і формує в подальшому соціальний капітал.

В працях J. W. Deth [9], який досліджував культурне життя і соціальний капітал засобами спорту, охарактеризовані типи соціального капіталу (табл. 1).

Спорт виконує специфічні соціальні функції, надаючи те, що може видаватися несерйозним, або навіть неважливим, а саме належну платформу для соціальної інтеграції, яка в сучасному генезі для осіб з ВРР має набагато більшу значимість, ніж, будь-що інше. Існують три основних компоненти в реалізації та досягненні соціальної інтеграції (рис. 2).

Пріоритети для інтеграції, що були визначені людьми з ВРР, – взаємини, дружба, спілкування, присутні серед тих видів соціального капіталу, що набуваються під час занять спортом. Крім того, спортивні заходи мають відповідати критеріям

Таблиця 1 – Типи соціального капіталу, що формуються засобами спорту

Тип	Характеристика реалізації
Індивідуальний	Спорт здатний забезпечувати підґрунтя для формування дружніх стосунків, досягнення конкретної мети та сприяння добробуту. Спорт спроможний поглинати асоціальні мотивації і розвивати таланти різних осіб
Місцевий (локальний)	Спорт сприяє побудові локальних мереж. Участь у заходах у межах дитячого спорту допомагає знайомству між собою не лише дітей з подібними вадами, але й батьків з аналогічними проблемами, що має потенційну вигоду для всіх. Спорт забезпечує об'єднання різних представників громади.
Національний	Спорт сприяє формуванню загальноприйнятих норм, наприклад, норм спілкування, а також розвиває колективну пам'ять. Спорт поглиблює просоціальні цінності, такі, як справедливість, взаємоповага, патріотизм тощо. Спорт надає можливість подорожувати та обмінюватись досвідом з представниками різних країн

необхідної структуризації, організованої взаємодії для досягнення основної мети – соціальної інтеграції. У цьому контексті заслуговує на увагу та поглиблений науковий аналіз волонтерська програма Міжнародної спортивної організації «Спеціальні Олімпіади» – «Об'єднаний спорт».

Сутність програми полягає в організації та проведенні спільних тренувальних занять та змагань для спортсменів з ВРР (атлети) та здорових спортсменів (партнери). В основі програми «Об'єднаний спорт», в першу чергу, лежать довіра, щирість, спільні інтереси, взаємоповага.

Важливим завданням програми «Об'єднаний спорт» є створення умов для формування дружніх стосунки між членами команди. В соціології дружба розглядається як зв'язок між двома чи більше людьми, який є стабільним в часі і включає взаємні прихильності, уподобання і можливість розважатися разом [18]. Дружба є важливою як у спілкуванні, соціальному й емоційному розвитку, інтелектуальному зростанні і взаємній підтримці, так і в профілактиці стресових ситуацій [4, 11].

Спортсмени з ВРР називають головним пріоритетом участі у програмі «Об'єднаний спорт» можливість знайти нових друзів. Вони зазначають, що мають значні труднощі у пошуку нових знайомств та створенні дружніх відносин, тому про-

грама «Об'єднаний спорт» для них є вагомим чинником у створенні нових соціальних контактів та зв'язків.

Успішний приклад «інвестицій» в соціальний капітал був продемонстрований у 2003 р. на Літніх Іграх Спеціальних Олімпіад в Ірландії. Спеціальна Олімпіада Ірландії мала більше 18 тис. волонтерів, співпрацювала з понад 100 громадськими організаціями. Її діяльність забезпечувалась переважно за рахунок волонтерів, завдяки яким Всесвітні літні Ігри 2003 р. були успішно проведені, а волонтерська діяльність, започаткована тоді, має місце в країні й досі.

Отже, можна стверджувати, що такі програми, як «Об'єднаний спорт» відкривають широкі можливості для позитивних змін у суспільстві, в тому числі людей з ВРР, які були соціально ізольовані з причин хибних поглядів та уявлень, сформованих на упередженому ставленні до них.

Висновки. Переваги від участі осіб з ВРР у різноманітних спортивних заходах Спеціальних Олімпіад, зокрема в програмі «Об'єднаний спорт», полягають у прискоренні процесів їх соціальної інтеграції, поліпшенні якості життя, збільшенні почуття щастя і добробуту, розвитку дружніх взаємини, все це сприяє формуванню соціального капіталу. Проте, реалізація цих можливостей у межах діяльності Міжнародної організації «Спеціальна Олімпіада» незавжди є безперешкодною. Реальна інтеграція засобами спорту можлива за умов здійснення низки чинників: покращення соціально-економічного стану; наявності належної підтримки держави та громадських організацій; вирішення освітніх, побутових та інших проблем; пошук шляхів професійної орієнтації і працевлаштування; обладнання відповідно до потреб осіб з інвалідністю транспортних та інших послуг.

Перспективи подальших досліджень полягають у висвітленні даних щодо на-

Рисунок 2 – Компоненти реалізації та досягнення соціальної інтеграції

копичення соціального капіталу в українсько-му суспільстві шляхом реалізації волонтерської програми Спеціальних Олімпіад «Об'єднаний спорт».

Література

1. *Бузгалин А. В.* Социальный капитал: клей, обеспечивающий устойчивость позднего капитализма, или гексоген в его основании? / А.В. Бузгалин // *Общественные науки и современность*. – 2011. – № 3. – С. 147–161.
2. *Лесечко М. Д.* Соціальний капітал: теорія і практика : [монографія] / М. Д. Лесечко, О.Г. Сидорчук. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2010. – 220 с.
3. *Ковязіна К. О.* Роль соціального капіталу у формуванні соціального статусу особи в сучасному українському суспільстві : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. соціол. наук: спец. 22.00.03 / К. О. Ковязіна ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2013. – 16 с.
4. *Abells D.* Involvement of Adolescents With Intellectual Disabilities in Social and Recreational Activities / Abells D., Burbidge J., Minnes P. // *Journal of Developmental Disabilities*. – 2008. – № 14. – P. 88–94.
5. *Antonak R.* Misconceptions relating to mental retardation / Antonak R., Fielder C., Mulick J. // *Mental Retardation*. – 1989. – № 27. – P. 91–97.
6. *Bullen P.* Measuring Social Capital in Five Communities / Bullen P. // *The Journal of Applied Behavioural Science*. – 2000. – № 36. – P. 23–42.
7. *Coalter F.* Clubs, Social Capital and Social Regeneration: III Defined Interventions with Hard to Follow Outcomes / Coalter F. // *Sport in Society*. – 2007. – № 4. – P. 537–559.
8. *Cummins R. A.* Community Integration or Community Exposure? A review and discussion in relation to people with intellectual disability / Cummins R. A., Lau L. D. // *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*. – 2003. – № 16. – P. 145–157.
9. *Deth J. W.* The Proof of the Pudding: Social Capital and Citizenship in Social Capital in Democratic Politics, edited by Jan. W. van Deth. Exeter: Rusel / Deth J.W. – 2002. – 189 p.
10. *Emerson E.* Editorial: Intellectual Disability in a Global Context / Emerson E., McConkey R., Walsh P. N., Felce D. // *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disability*. – 2008. – № 5.2. – P. 79, 80.
11. *Geisthardt C. L.* Friendships of children with disabilities in the home environment / Geisthardt C. L., Brotherson M. J. & Cook C.C. // *Education and Training in Mental Retardation and Developmental Disabilities*. – 2002. – № 37. – P. 235–252.
12. *McConkey R.* Promoting friendships and developing social networks / McConkey R. // In G. Grant, P. Ramcharan, M. Flynn and M. Richardson (eds.) *Learning Disability: A life cycle approach* (2nd Edition.) Maidenhead: Open University Press. – 2010. – 286 p.
13. *Orsmond G. I.* Peer relationships and social and recreational activities among adolescents and adults with autism / Orsmond G. I., Krauss M. W., Seltzer M. M. // *Journal of Autism and Developmental Disabilities*. – 2004. – P. 245–256.
14. *Parmenter T.* (2001) Intellectual disabilities – Quo Vadis. In: Albrecht, G. Seelman, K. & Bury M. (eds) / *Parmenter T.* // *Handbook of Disability*. – 2001. – P. 267–296.
15. *Putnam R.* Tuning In, Tuning Out: The Strange Disappearance of Social Capital in America / Putnam R. // *Political Science and Politics*. – 1995. – № 28. – P. 67–83.
16. *Multinational Study of Attitudes towards Individuals with Intellectual Disabilities, General Findings and calls to Action* / Siperstein G.N., Norins J., Corbin S., Shriver T. // Washington DC, Special Olympics International. – 2003. – 465 p.
17. *Yazbeck M.* Attitudes Toward People with Intellectual Disabilities / Yazbeck M., McVilly K., Parmenter T. R. // *Journal of Disability Policy Studies*. – 2004. – № 15. – P. 97–111.
18. *Webster A., Carter M.* (2007) Social relationships and friendships of children with developmental disabilities: Implications for inclusive settings / Webster A., Carter M. // *A systematic review Journal of Intellectual & Developmental Disability*. – 2007. – № 32 (3). – P. 200–213.

References

1. *Buzgalin A. V.* Social Capital: Glue, providing resistance of late capitalism, or RDX in his basement? // *Social Sciences and Modernity*. – 2011. – № 3. – P. 147–161.
2. *Lesechko M. D.* Social Capital: Theory and Practice [monograph] / M. D. Lesechko, O. G. Sydorчук. – Lviv: LRIPA NAPA, 2010. – 220 p.
3. *Kovyazina K. O.* The role of social capital in shaping social status in contemporary Ukrainian society: Author. Thesis. candidate. Sociology. sciences: 22.00.03 / K. O. Kovyazina; Kyiv. nat. Univ them. Shevchenko. – K., 2013. – 16 p.
4. *Abells D.* Involvement of Adolescents With Intellectual Disabilities in Social and Recreational Activities / Abells D., Burbidge J., Minnes P. // *Journal of Developmental Disabilities*. – 2008. – № 14. – P. 88–94.

5. *Antonak R.* Misconceptions relating to mental retardation / Antonak R., Fielder C., Mulick J. // *Mental Retardation*. – 1989. – № 27. – P. 91–97.
6. *Bullen P.* Measuring Social Capital in Five Communities / Bullen P. // *The Journal of Applied Behavioural Science*. – 2000. – № 36. P. 23–42.
7. *Coalter F.* Clubs, Social Capital and Social Regeneration: Ill Defined Interventions with Hard to Follow Outcomes / Coalter F. // *Sport in Society*. – 2007. – № 4. – P. 537–559.
8. *Cummins R. A.* Community Integration or Community Exposure? A review and discussion in relation to people with intellectual disability / Cummins R. A., Lau L. D. // *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*. – 2003. – № 16. – P. 145–157.
9. *Deth J. W.* The Proof of the Pudding: Social Capital and Citizenship in Social Capital in Democratic Politics, edited by Jan. W. van Deth. Exeter: Rusel / Deth J.W. // – 2002. – 189 p.
10. *Emerson E.* Editorial: Intellectual Disability in a Global Context / Emerson E., McConkey R., Walsh P. N., Felce D. // *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disability*. – 2008. – № 5.2. – P. 79, 80.
11. *Geisthardt C. L.* Friendships of children with disabilities in the home environment / Geisthardt C. L., Brotherson M. J. & Cook C. C. // *Education and Training in Mental Retardation and Developmental Disabilities*. – 2002. – № 37. – P. 235–252.
12. *McConkey R.* Promoting friendships and developing social networks / McConkey R. // In G. Grant, P. Ramcharan. M. Flynn and M. Richardson (eds.) *Learning Disability: A life cycle approach* (2nd Edition.) Maidenhead: Open University Press. – 2010. – 286 p.
13. *Orsmond G. I.* Peer relationships and social and recreational activities among adolescents and adults with autism / Orsmond G. I., Krauss M. W., Seltzer M. M. // *Journal of Autism and Developmental Disabilities*. – 2004. – P. 245–256.
14. *Parmenter T.* (2001) Intellectual disabilities – Quo Vadis. In: Albrecht, G. Seelman, K. & Bury M. (eds) / Parmenter T. // *Handbook of Disability*. – 2001. – P. 267–296.
15. *Putnam R.* Tuning In, Tuning Out: The Strange Disappearance of Social Capital in America / Putnam R. // *Political Science and Politics*. – 1995. – № 28. – P. 67–83.
16. *Multinational Study of Attitudes towards Individuals with Intellectual Disabilities, General Findings and calls to Action* / Siperstein G. N., Norins J., Corbin S., Shriver T. // Washington DC, Special Olympics International. – 2003. – 465 p.
17. *Yazbeck M.* Attitudes Toward People with Intellectual Disabilities / Yazbeck M., McVilly K., Parmenter T. R. // *Journal of Disability Policy Studies*. – 2004. – № 15. – P. 97–111.
18. *Webster A., Carter M.* (2007) Social relationships and friendships of children with developmental disabilities: Implications for inclusive settings / Webster A., Carter M. // *A systematic review Journal of Intellectual & Developmental Disability*. – 2007. – № 32 (3). – P. 200–213.